

Славица Крунић*

ТИПОВИ ЗЛАТНИХ МИЊУША У ОБЛИКУ КАРИЧИЦЕ ИЗ ЗБИРКЕ
МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

АПСТРАКТ:

Тема рада су минђуше у облику карике које се чувају у Музеју града Београда. Обрађено је 17 примерака, распоређених у четири основна типа и неколико варијанти. То су једноставне минђуше, које се затварају помоћу кукице и омче. Неке имају и привезак на чијем крају се налази бисер или перла од стаклене пасте. Овакве минђуше присутне су у Подунављу, па и у околини Сингидунума, већ од почетка II века и трају до краја IV века. Чешће су у II и III веку, када се израђују и минђуше са полихромно украшеним висећим елементом. Као и друге врсте римског накита, ови типови минђуша воде порекло са источног Медитерана.

КЉУЧНЕ РЕЧИ:

Римске златне минђуше, типови каричица, привесци, накит, Медитеран, околина Сингидунума, II–III век.

Осим низа сачуваних предмета, изглед римског накита показују многобројне фреске, мозаици, камени споменици, теракоте, новац, као и литерарни и епиграфски извори.¹ Већина различитог накита потекла је у источним римским провинцијама, из радионица као што су оне у Александрији, Антиохији и Палмири, мада је код појединих типова велику улогу одиграла традиција, на истоку хеленистичка, на западу келтска, а на самом тлу Италије – етруска.²

Одсек за антику Музеја града Београда чува златне римске наушнице које припадају различитим типовима. Збирка је формирана углавном откупом и поклонима, па примерци представљају случајне налазе, највећим делом из Ритопека и околних села. Мањи део златног накита потиче са заштитних археолошких ископавања на некрополама Сингидунума. Како минђуше које овде обрађујемо представљају случајне налазе, хронолошки су опредељене на основу типолошке анализе и поређења са ана-

* др Славица Крунић, археолог, Музеј града Београда.

1 Böhme-Schönberger A., *Kleidung und Schmuck, in Rom*

und den Provinzen, Stuttgart 1997, 52.

2 Oestergaard H., *Goldschmuck der römischen Frau, Kölner Museums-Bulletin 2*, Köln 1993, 6.

логним, више или мање прецизно датованим примерцима.

Као неуништив метал, злато је у античком свету постало метафора за бесмртне богове. Насупрот томе, као најскупоценији метал имало је и прозаичну улогу у одређивању богатства, моћи и друштвеног статуса власника накита или других предмета израђених од њега. Накит од злата је и специфичан вид материјалне и духовне културе неког народа или етничке групе, који одражава практичне, естетске, религијске или професионалне потребе њихових припадника.³ Он није само модни већ је и сталешки, породични, култни или војни симбол.⁴ У Горњој Мезији такав накит, који се данас налази у збиркама многих музеја, обухвата све основне врсте украса који су током римског периода употребљавани у овој провинцији. Многобројни налази указују на његову популарност и потврђују мишљење да је израђиван и у провинцијским центрима, са сопственом продукцијом и одређеним репертоаром облика.⁵

Као драгоцени предмети, минђуше и други накит од злата дуго су се чували у оквиру породице и преносили

са колена на колена. Предмете од злата стога су употребљавале најмање две генерације, што представља сметњу за њихово хронолошко опредељење. Већ од раног царског доба, међу многобројним занатлијама постојали су и специјалисти за израду златног накита. Тако су *aurifices* (златари) производили све врсте накита од злата, а познати су и *aurifices brattiarum* (позлатари), као и *inauratores* (произвођачи минђуша) и *anularius* (израђивачи прстења).⁶ Злато је стизало из Нубије, са Балкана, из Галије, Шпаније и Британије. Под утицајем Истока, од II века пре н.е., а посебно почетком Царства, повећава се употреба разнобојног полудрагог камења, стаклене пасте и бисера. Њихова примена у украшавању, са изразито колористичким ефектом, позната је под именом *uniones*.⁷

И у римском царском периоду, наушнице (*inaures*) спадају у најраспрострањеније форме накита. Настале су под јаким утицајем хеленистичких и етрурских облика, који су у римском златарству доживели одређене промене, и то најпре у виду поједностављења форме и декорације.⁸ У њиховом изгледу,

3 Deppert-Lippitz B., *Goldschmuck der Römerzeit, Ausgewählte Stücke aus den sammlungen des Römische-germanischen Zentralmuseums*, Mainz 1984, 19; Поповић И., *Ремек-гела римских златара*, Београд 1997, 9.

4 Böhme-Schönberger A., *op. cit.*, 51–52; Спасић-Ђурић Д., *Виминацијум, главни град римске провинције Горње Мезије*, Пожаревац 2002, 96.

5 Jovanović A., *Nakit u rimskoj Dardaniji*, Beograd 1978; Поповић И., *Римске камеје у Народном музеју у Београду I*, Београд 1989; иста, *Римски накит у Народном*

музеју у Београду I, Београд 1992; иста, Аутохтоне и хеленистичке традиције на римском накиту I до III века, у: *Античко сребро у Србији*, Београд 1994; иста, *Римски накит у Народном музеју у Београду*, Београд 1996.

6 Deppert-Lippitz B., *op. cit.*, 5.

7 Поповић И., *op. cit.*, 1996, 14.

8 Višić-Ljubić E., *Naušnice*, in: *Longae Saloniae I–II*, Split 2002, 219.

међутим, и даље је изражена хеленистичка компонента. Према начину копчања, многобројни типови и варијанте ове врсте накита могу да се сврстају у две основне групе. Прву групу, са два основна типа, представљају примерци са отвореним или затвореним жичаним карикама, док другу групу, разврстану чак у седам типова,⁹ чине минђуше које се затварају помоћу кукице и омче на крајевима алке.¹⁰ Минђуше из прве групе израђиване су у хеленистичкој традицији и трајале су до краја II века, док је код друге групе заступљен грчко-римски стил из I века п. н. е., који је трајао до IV века н. е.¹¹

Тема овог рада су минђуше у облику карике, као и из њих произашли типови и варијанте. Одсек за антику Музеја града Београда чува 17 таквих примерака. Два потичу из Сингидунума и представљају случајне налазе, набављене путем откупа (кат. 1, 5). Већина су такође случајни налази, из Ритопека (Castra Tricornia), без ближих података (кат. 3, 11, 13 и 15), затим са локалитета Водице у истом месту (кат. 2, 4, 6, 7, 8, 10, 14), из околине Земуна (кат. 11, 12), а са

мо једна наушница је из Салаковца, односно из Виминацијума (кат. 9). То су углавном веома једноставне минђуше, најчешће затворене помоћу кукице и омче на крајевима алке. Код великог броја примерака присутни су и привесци од златне жице, на чијем је крају зрно бисера или перла од полудрагог камена, односно стаклене пасте.¹² Минђуше са иглом – алком од жице савијене у облику латиничног слова S јављају се у великом броју типова и варијанти,¹³ а такав начин закопчавања познат је и код првог типа, односно код најједноставнијих минђуша.¹⁴ Детаљну анализу тог типа, тј. једноставних наушница у облику карике са кукицом и петљом, као и другог типа, са индентичном каричицом и висећим елементом, за сребрне примерке из Виминацијума урадила је Љ. Зотовић,¹⁵ док је И. Поповић обрадила комплетан златни накит из Народног музеја у Београду.¹⁶ Осим ових радова, коришћена је и типологија накита из Доње Мезије и Тракије, као и из Аугсбурга.¹⁷ Најједноставнијих наушница у облику мале каричице отворених крајева, са и без различито обликованог

9 Поповић И., *op. cit.*, 1996, 16.

10 Поповић И., *op. cit.*, 1997, 12; Поповић И., *op. cit.*, 1996, 16; Rusevska-Slokoska Lj., *Roman Jewellery. A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia*, London 1991, 24.

11 Цермановић-Кузмановић А., Накит од племенитог метала са некропола у Коминима (Municipium S), у: *Узгарје Драјославу Срејовићу*, Београд 1997, 387; Böhme-Schönberger A., *op. cit.*, 64–66.

12 Поповић И., *op. cit.*, 1996, кат. 2–51.

13 Marshall F. H., *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities*, London

1911, Nr. 2616, 2632, 2638, 2643, 2659, Pl. XLIV.

14 Поповић И., *op. cit.*, 1994, 25–31.

15 Зотовић Љ., Типолошка анализа минђуша од сребра из римских радионица Виминацијума, у: *Радионице и ковнице сребра*, Београд 1995, 233–242.

16 Поповић И., *op. cit.*, 1996, 14–31; Поповић И., *op. cit.*, 1997, типологија 2.

17 Ruseva-Slokoska Lj., *op. cit.*, 24–32; Rottlof von A., *Der Grabfund von der Blauen Kappe in Augsburg*, in: *Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag*, Espelkamp 1995, 371–386.

привеска на танкој жици,¹⁸ у Музеју града Београда нема.

Први тип минђуше-карике у Музеју града заступљен је са четири примерка (кат. 1–4). Код прве варијанте овог типа алка је израђена од једноставне златне жице кружног пресека, чији је један крај савијен у петљу у облику слова S, а други крај има малу кукицу (кат. 1). Минђуша је у Музеј доспела путем откупа и води се као случајан налаз из Сингидунума. Ове једноставне наушнице у Виминацијуму се јављају у II веку и трају до прве половине IV века.¹⁹ Из Интерцисе такође потиче један примерак овакве једноставне минђуше.²⁰

Другу варијанту првог типа представљају минђуше у облику алке чији је један крај савијен у петљу, а други је стањен и повијен у виду кукице, при чему се разликују наушнице са петљом једноставно формираном савијањем и оне код којих је петља обликована ковањем. Наушница из Ритопека, са локалитета Водице, има петљу од искуцане жице правоугаоног пресека (кат. 2), насталу ковањем. Ова варијанта је веома честа и дуго је била у употреби.

На виминацијумским некрополама јавља се од касног II до краја IV века, док је у Аугсбургу опредељена у тип IV, који је такође познат од II века.²¹ Дуго трајање ове варијанте констатовано је и на некрополама у Доклеји, Мурси и Сисцији.²² Са некрополе Медулин – Бурле у Истри потичу два пара ових једноставних наушница, код којих се ковањем затворена петља тумачи као функционални украс, а датоване су у исти период као и примерци из Виминацијума (II–IV век) и Интерцисе.²³ Њихово трајање током IV века потврђују бронзане наушнице из Равне (Titmasum Minus), и то из I фазе (друга половина IV века), али их има и у III фази сахрањивања, која обухвата период од 410. до 450. године.²⁴ Продужено датовање у V век омогућавају и налази из Сплита и Салоне.²⁵ Једноставне каричице из гробова емонске некрополе, израђене од злата и бронзе, датоване су у I век.²⁶ Најстарија наушница аналогна нашем примерку нађена је у Емони са новцем цара Тиберија, док су сви остали примерци са наведених локалитета датовани у период од краја I до средине V ве-

18 Зотовић Љ., *op. cit.*, тип I; Поповић И., *op. cit.*, 1997, тип I/1, 1a.

19 Зотовић Љ., *op. cit.*, 235; Спасић-Ђурић Д., *op. cit.*, сл. 68.

20 Alföldi M. R., Ohrgehenge, in: *Intercisa II*, Budapest 1957, Taf. LXXIX, 14.

21 Зотовић Љ., *op. cit.*, 234, тип II; Поповић И., *op. cit.*, 1997, тип I/2; Rottlof von A., *op. cit.*, Abb. 8, typ 4.

22 Цермановић-Кузмановић А., Велимировић-Жижић О., Срејовић Д., *Античка Дукља – некрополе*, Титоград 1975, 234; Bulat M., Rimski zlatni nakit u Muzeju Slavonije,

Osječki zbornik XX, Osijek 1989, 285, sl. 1.7; Koščević R., *Antička bronca iz Siska*, Zagreb 1991, 14, T. I, 10.

23 Girardi-Jurkić V., Džin K., Značaj rimskih nekropola u Istri, у: *Sjaj antičkih nekropola Istre*, Pula 2003, 150, sl. 64, kat. 192, 193; Alföldi M. R., *op. cit.*, No. 35, T. LXXIX, 14.

24 Petković S. et al., *Roman and medieval necropolis in Ravna near Knjaževac*, Beograd 2005, 49, Fig. 10a.

25 Višić-Ljubić E., *op. cit.*, 220.

26 Plesničar-Gec Lj., *Severno emonsko grobišče*, Ljubljana 1972, 49, T. LXII, 9 – grob 223; 98; T. CXXIX, 12 – grob 564.

ка. Индентично копчање помоћу омче и кукe има и варијанта овог типа минђуша која има жичани привезак.²⁷

Код треће варијанте првог типа минђуша један крај карике завршава се у виду петље, а остатак жице навојима је обмотан око тела карике. Други крај карике и даље има облик једноставне кукице (кат. 3), као на примерку из Ритопека, који представља случајни налаз. Минђуше ове варијанте јављају се у касном I и трају до краја III века.²⁸ Овој варијанти припадају и примерци код којих се један крај завршава у виду двоструке спирале (кат. 4), а остатак жице је намотан на алку, која истовремено чини и главу минђуше.²⁹ Примерку из Ритопека, са локалитета Водице, припадају још два фрагмента, од којих је један савијен у облику латиничног слова S, а други, искуцан читавом дужином, има овално проширење на очуваном крају (кат. 4). Тако формирани крајеви, са волутасто увијеном жицом, били су омиљен украс на нашем подручју, па и шире, на различитим врстама накита. Порекло води из источномедитеранских области, одакле се проширио на велики

простор.³⁰ Једна таква наушница, али од сребра, откривена је на некрополи у Коловрату и везује се за домородачку традицију под хеленистичким утицајем.³¹ У гробовима Виминацијума ова варијанта (кат. 3) веома је заступљена, а јавља се у II и траје кроз читав III век.³² Истом периоду припадају и наушнице из Мале Копашнице, као и из Бугарске и Интерцисе.³³ Да могу бити нешто каснијег датума, односно да су трајале и у IV веку, показују налази из Мурсе, па и сребрни примерци из Свилоша и Бешке.³⁴

Други тип обухвата минђуше затвореног типа, у облику карике³⁵ чији су крајеви пребачени један преко другог, а затим спирално намотани на супротним странама рамена карике (кат. 5). Једна таква наушница потиче из Београда, као случајни налаз, и набављена је откупом, а представља прву варијанту овог типа. Овакав облик у свему је близак прстењу, па једино положај у гробу показује да ли је у питању минђуша или прстен. Пошто за наш примерак не постоје подаци о условима налаза, можда се може протумачити и као прстен. Израда прстења и

27 Поповић И., *op. cit.*, 1997, тип I/2a.

28 Alföldi M. R., *op. cit.*, T. LXXIX, 15, 16, 20; Зотовић Љ., Јордовић Ч., *Viminacium 1, Некропола Више Гробаља*, Београд 1990, Г-12, 194, 251, Г1-56, 59; Зотовић Љ., *op. cit.*, тип II А; Поповић И., *op. cit.*, 1996, тип I/4.

29 Зотовић Љ., *op. cit.*, тип II А.

30 Marshall F. H., *op. cit.*, Pl. LIII, Nr. 2463; Поповић И., *op. cit.*, 1996, 19.

31 Цермановић-Кузмановић А., Предмети и накит од сребра из Коловрата, у: *Радионице и ковнице сребра*, Београд 1995, 228, сл. 12; Јовановић А., *op. cit.*, 35, сл. 71.

32 Зотовић Љ., *op. cit.*, 234, тип II А.

33 Пешић Ј., Златни накит из римске некрополе у Малој Копашници, *Лесковачки зборник XXXV*, Лесковац 1995, 32; Ruseva-Slokoska Lj., *op. cit.*, cat. 16, 17; Alföldi M. R., *op. cit.*, T. LXXIX, 18.

34 Bulat M., *op. cit.*, 285, sl. 1/5, 6; Даутова-Рушевљан В., Римски сребрни предмети у Музеју Војводине, у: *Радионице и ковнице сребра*, Београд 1995, 243-244, T. I, 3, 4, 5.

35 Зотовић Љ., *op. cit.*, тип III; Поповић И., *op. cit.*, 1997, 18-19, тип I/3, кат. 16.

минђуша са пребаченим и спирално намотаним крајевима потиче из источно-медитеранског круга, а правце њиховог ширења није могуће пратити.³⁶ Накит са овако повезаним крајевима веома је чест у јужној Русији, Македонији, Сирији и Египту.³⁷ У гробовима на некрополама Виминацијума, минђуше овог типа јављају се од краја I века, а у употреби су и током читавог II и III века.³⁸ Да су у овом периоду трајале у Горњој Мезији потврђује налаз из Мале Копашнице, док на њихову употребу у IV веку указују налази из Нишке Бање и Градског поља у Нишу.³⁹ Прстен са уском кружном алком и уплетеном жицом нађен је и у Сингидунуму, у испуни рова датованог у крај II и у III в.⁴⁰ Овај примерак репрезентује прву варијанту другог типа (кат. 5), која је у Доњој Мезији употребљавана у другој половини II и почетком III века.⁴¹ Наушница ове варијанте откривена је и у Интерциси, где је датована у III век, а примерци од злата са савијеним и преплетеним крајевима потичу из Невиодунума.⁴²

Друга варијанта овог типа минђуша обогаћена је привеском (кат. 6). На некро-

полама Виминацијума није документована ниједним примерком од племенитог метала,⁴³ мада Народни музеј у Београду поседује већи број оваквих наушница од злата из Губеревца и са непознатог локалитета.⁴⁴ Примерак који се овде публикује потиче такође из Ритопека, са локалитета Водице. Његова каричица на једном крају завршава се петљом, чији је крај спирално намотан на рамену. Други крај карике има две омчасте петље, а сам крај жице такође је спирално намотан на основну карику. Привезак има ковану алку правоугаоног пресека, а жица је профилисана, украшена псеудогранулацијом, и кроз њу је провучена биконична перла плаве боје, коју придржава чворић на крају viseћег дела (кат. 6). Двострука петља на каричици веома подсећа на мотив Херкуловог чвора, који је на грчком накиту присутан од IV века п. н.е., а био је омиљен и на римском накиту.⁴⁵ Коришћен је као украс на дијадемама, орглицама, наруквицама, а нешто мање на наушницама.⁴⁶ Осим декоративне функције, имао је и апотропејско значење, као амулет.⁴⁷

Трећи тип чине минђуше са основном кариком о коју је окачен привезак

36 Поповић И., *op. cit.*, 1997, 19; Поповић И., Борић-Брешковић Б., *Осџава из Бара*, Београд 1994, 36–46.

37 Greifenhagen A., *Schmuckarbeiten in Edelmetall 2*, Berlin 1975, nr. 11–14, Taf. 48; Marshall F. H., *op. cit.*, Nr. 2393, 2828.

38 Зотовић Љ., *op. cit.*, 234, тип III.

39 Пешић Ј., *op. cit.*, 32, сл. 1; Jovanović A., *op. cit.*, 40, kat. 20, 21, sl. 69.

40 Ivanišević V., Nikolić-Đorđević S., *Novi tragovi antičkih fortifikacija u Singidunumu – lokalitet Knez Mihailova 30, Singidunum 1*, Beograd 1997, 135, sl. 55/15.

41 Ruseva-Slokoska Lj., *op. cit.*, cat. 3a, b (tip I, varijanta 2).

42 Alföldi M. R., *op. cit.*, 433, No. 24, T. LXXIX, 19; Petru S., Petru P., *Nevidunum (Drnovo pri Krškem)*, Ljubljana 1978, 64, T. XVIII, 5, 6, 7, 10.

43 Зотовић Љ., *op. cit.*, тип III A.

44 Поповић И., *op. cit.*, 1997, 20, тип I/4a, kat. 30–34.

45 Košćević R., *op. cit.*, 14; Popović I., *Roman Jewelry in the Form of Hercules Symbols in the Central Balkans, Старианар XLIX*, Београд 1999, 82.

46 Marschall F. H., *op. cit.*, T. XVII, XXXVIII, LX.

47 Popović I., *op. cit.*, 1999, 81.

од златне жице (кат. 7–12). Привесци су разноврсни, најчешће од жице кружног пресека, на коју су нанизане једна или више перли. Жица је омчом везана за карику, а на доњем крају, испод перле, налази се један или више навоја који учвршћују перлу. Жица на коју је навучена перла понекад је тордирана,⁴⁸ украшена псеудогранулацијом (кат. 6 и 12), или има жицу спирално навијену на основни висећи део (кат. 8, 9).

Прву варијанту овог типа представљају примерци код којих је жица на крају везана у чвор (кат. 7). Код друге варијанте, на златну жицу навучен је украс од искуцаног златног лима (кат. 8). Трећу варијанту чине минђуше (кат. 9) у облику карице чији је један крај савијен у омчу, а други повијен у виду кукице. Крај који формира омчу намотан је густим навојима на рамену карице, а о карику је окачен жичани привезак који се завршава бисером (кат. 9). Овој варијанти припада и висећи део наушнице са бисером из Ритопека, са потеса Водице (кат. 10). Прва варијанта, са жицом чији се висећи део завршава чвором, јавља се већ у II веку.⁴⁹ У Виминацијуму су такве минђуше биле у употреби током II и III века, а веома ретко налазе се и у гробовима из IV века, када су као породични накит вероватно биле дуже у употреби.⁵⁰ Трећој варијанти припадају

и два висећа дела (кат. 11, 12) различитих наушница са непознатог локалитета, највероватније из околине Земунa (Taurunum). Један висуљак од жице кружног пресека, украшене низом уреза (кат. 11), има навучену коштану перлу. Висећи део започиње алком, а завршава се жицом која је повијена ради држања перле. Од друге наушнице такође је сачуван само висећи део, а вероватно потиче са истог простора као и претходни налаз. Висуљак започиње кружном алком, а наставља се жицом кружног пресека, украшеном урезима (кат. 12). На средини привеска такође се налази фасунг, односно петоугаоно лежиште од танког искуцаног лима, у које је смештен купасто нарезан камен црвене боје (можда рубин). На крају висуљка налази се зрно бисера, док је крај жице савијен у чвор. Код оба привеска вертикална жица је украшена у техници псеудогранулације, која је уочена и на висуљцима из Ритопека (кат. 6, 15). Тако комбиновани висећи делови налазе се на минђушама из Виминацијума, од којих је до сада откривен само један пар од злата, и то у гробу из III века.⁵¹

На некрополи Више гробаља у Виминацијуму, наушнице трећег типа и његових варијанти нађене су у гробовима с краја II и почетка III века.⁵² Такву хронологију потврђују и други налази из Виминацијума, као и они из Мале

48 Зотовић Љ., *op. cit.*, 235; Поповић И., *op. cit.*, 1996, кат. 31.

49 Поповић И., *op. cit.*, 1996, 17, тип I, 2a/1, 2a/2, 2a/3.

50 Спасић Д., Римске наушнице из Народног музеја у Пожаревцу, *Viminacium* 8–9, Пожаревац 1994, кат. 3,

сл. 3, 81; Зотовић Љ., *op. cit.*, 235, тип IV.

51 Зотовић Љ., *op. cit.*, 235–236, тип IV A.

52 Зотовић Љ., Јордовић Ч., *op. cit.*, 89–90, 99–100, Т. CXI, 2, Т. CLXIII, 7.

Копашнице.⁵³ Две наушнице овог типа потичу са старије (I) и млађе некрополе (II) у Коминима, а датоване су у I, односно у II–III век. Једна је од злата, а од друге, која је сребрна, очуван је само издужени висуљак са завршетком у облику зрна.⁵⁴ Пар минђуша од сребра са емонске некрополе такође припада I веку.⁵⁵ Нешто су млађи налази из Бугарске, датовани у II век, као и примерци из Губереваца, док су у Нишу и на некрополама у Панонији опредељени у III, па и у IV век.⁵⁶ Аналогне наушнице из Птуја и Невиодунума датоване су у IV век, а један примерак из Салоне опредељен је у широки распон од I до IV века.⁵⁷ Дуго трајање трећег типа потврђују и налази са некрополе у Равни, које потичу из друге половине IV века.⁵⁸

Четврти тип представљају минђуше са S кариком на једном крају, док је други крај у облику алке о коју је окачен висећи део (кат. 13, 14). Један примерак, и то из Ритопека (кат. 13), има и додатни украс од посебне жичице провучене кроз бисер, чији су крајеви потом обмотани на основну карику, изнад саме петље. Висећи део се завршава бисером, испод кога је чвор. Друга наушница (кат. 14) по-

тиче из Земуна, са непознатог локалитета. Осим основне S карике, њен висећи део састоји се од две повезане петље, на које је окачена перла од црвеног камена у облику полиедра. У типологији И. Поповић, овакве минђуше спадају у тип V, у типологији Љ. Зотовић налазе се у оквиру типа IV, а код А. Ротлофа су тип V.⁵⁹ Жичани привезак наушница четвртог типа различито се завршава. Биле су у употреби током II века. Један примерак, коме недостаје перла, откривен је на некрополи у селу Губеревац.⁶⁰ Сличне минђуше једноставне форме, које се чувају у Британском музеју, потичу са Кипра.⁶¹ Са примерком кат. 13 идентичан је пар златних наушница из Рима, познатих и под именом *baretta*, чији се висуљак завршава бисером, док је други бисер везан жичицом за основну карику S форме. Датују се у другу половину II века.⁶² Једна таква минђуша потиче и из Салоне.⁶³ За други примерак из наше збирке (кат. 14) нисмо нашли аналогије.

Три минђуше са очуваним висећим привесцима и деловима алке свакако припадају трећем типу, али нисмо успели да их сврстамо у неку његову варијанту (кат. 15, 16 и 17). Све три су

53 Зотовић Љ., *op. cit.*, 235, тип IV; Пешић Ј., *op. cit.*, 32–33, сл. 3–8.

54 Цермановић-Кузмановић А., *op. cit.*, 1997, 387, 389, Т. I, 3 – гроб 34, Т. I, 2 – гроб 293.

55 Plesničar-Gec Lj., *op. cit.*, 48–49, Т. LXI, 11 – гроб 220.

56 Ruseva-Slokoska Lj., *op. cit.*, cat. 12; Поповић И., *op. cit.*, 1996, кат. 31–32; Jovanović A., *op. cit.*, кат. 11–13, 19, сл. 65, 66, 68; Alföldi M. R., *op. cit.*, No. 63, Т. LXXX,3; Szilágyi J., *Aquincum*, Budapest 1956, Т. XXVII; Fülep F., *Roman Cemeteries on the Territory of Pécs (Sopianae)*, Budapest

1977, Pl. 37/2a, b.

57 Višić-Ljubić E., *op. cit.*, 220, кат. 9, sl. 9.

58 Petković S. et al., *op. cit.*, 49–50, Fig. 10 b, c.

59 Поповић И., *op. cit.*, 1996, 23; Зотовић Љ., *op. cit.*, 235; Rottlof von A., *op. cit.*, Abb. 8, тип 5.

60 Поповић И., *op. cit.*, 1996, кат. 5, 6.

61 Marsall F. H., *op. cit.*, Nr. 2376.

62 Böhme-Schönberger A., *op. cit.*, Abb. 51.

63 Višić-Ljubić E., *op. cit.*, кат. 4.

фрагментоване и потичу из Ритопека, при чему се само за једну зна да је нађена на локалитету Водице (кат. 16). Њихови привесци састоје се од више повезаних омчи завршених искуцаном петљом (кат. 15) или једноставном жицом израђеном у техници псеудогранулације (кат. 16). Најнеобичнији висећи део има наушница кат. 17, која је у инвентарним књигама заведена као минђуша, мада може бити и део огрлице или њеног система закопчавања. Очуван је део са изливеном алком, на коју се надовезује жица савијена у облику осмице. Потом следи жица савијена на оба краја, на коју се наставља део који се на оба краја завршава у виду алке. Горња алка је од искуцане жице, а између алки је спирално увијена жица (кат. 17). Такви висећи делови веома су ретки и позната је само једна наушница из Салоне,⁶⁴ која је, као и друге наушнице са кариком и висећим елементом, датована у II–IV век.

У време римских освајања, у унутрашњости Балкана произвођен је накит аутохтоног стила, настао симбиозом дуготрајних утицаја из грчког културног круга и локалне традиције.⁶⁵ Такав накит осто је у употреби и у првим вековима римске доминације. Минђуше у облику алки од жице, чији су крајеви пребачени један преко другог и, затим, спирално намотани на супротном рамену, или чија је глава украшена волуастом савијеном

жицом, прављене су од злата у областима српског Подунавља већ почетком II века, и то у облику карактеристичном за трећу варијанту типа I, као и за тип II.⁶⁶ Алке овакве конструкције су источномедитеранског порекла, а већ у I веку п.н.е. биле су веома распрострањене у унутрашњости Балканског полуострва. Доминирају минђуше у облику једноставне каричице (тип I), које од позног I века до IV века представљају најједноставнији облик, чија израда није захтевала посебно занатско умеће. Више су коришћене у II и III веку, а наушнице другог типа, са богатијим преплетом жице, везују се такође искључиво за II и III век.⁶⁷

Једноставне наушнице у облику каричице са полихромно украшеним висећим елементом постају веома популаран облик накита од средине II века (кат. 6, 9, 10, 12). Изразито колористички ефекат карактеристичан је за II–III век, а доносе га досељеници источног порекла. Модни захтеви налажу масовну употребу украса, па се стога користе полудраго камење, разнобојна паста и бисери. Стил води порекло са источног Медитерана, што се објашњава снажним приливом становништва из источних провинција у дунавске области од средине II века, који се наставља и почетком III века. То потврђују и епиграфски споменици из Сингидунума и из рударске области на

64 *Ibid.*, 221, kat. 11, sl. 11.

65 Поповић И., *op. cit.*, 1996, 53.

66 *Ibid.*, 54.

67 Зотовић Љ., *op. cit.*, 238–239.

Космају.⁶⁸ Систем затварања у облику Херкуловог чвора такође је преузет из хеленистичког златарства; сматра се да је настао под утицајем златарских центара на црноморској обали,⁶⁹ а прилично је омиљен и на римском накиту. На нашим просторима забележен је само код неких типова минђуша (тип два, варијанта два; тип три, варијанта три).⁷⁰ Присутан је и на минђушама украшеним филиграном и гранулацијом, које су нађене у гробовима у Малој Копашници.⁷¹ Сличну конструкцију система затварања имају и наушнице из Бугарске,⁷² а идентични завршеци јављају се и на наруквицама из Виминацијума,⁷³ датованим у III–IV век (тип VII/1), док се тип VIII/2 јавља већ крајем I и траје до последње четвртине III века.⁷⁴

Велики број наушница нађених у Виминацијуму упућује на закључак да се ту налазила и радионица за њихову израду, чији производи могу да се прате већ од краја I, односно од прве половине II века. Постојање овог центра посведочено је и златарским наковањем, случајно откривеним на локалитету Чаир.⁷⁵ Без сумње су и већи градски цен-

три, попут Сингидунума и Наиса, имали златарске радионице. Већина облика римског накита од злата је источномедитеранског порекла. Велики утицај романизованих хеленистичких центара на Истоку потврђује, пре свега, истовремена појава неких варијанти једноставних минђуша од златне жице на некрополама у Виминацијуму и Губеревцу, као и на локалитетима у Сирији и на Кипру.⁷⁶ Међу дошљацима свакако је било и занатлија – златара, који су утицали на формирање стила израде и употребе златног накита. Због тога су источномедитерански утицаји доминантни како на наушницама тако и на огрлицама од разнобојних перли.⁷⁷ То потврђује да је током римске колонизације и стабилизације накит, па и минђуше, настао синтезом и преплитањем хеленистичких и аутохтоних традиција.

Облицима и декорацијом, приказане наушнице из Музеја града Београда не разликују се од примерака из других делова Царства. Полихромни стил украшавања, који је обележио моду у метрополи, није заобишао ни Сингидунум и његову околину.

68 Dušanić S., Mirković M., *Singidunum et le Nord-ouest de la province*, Inscriptions de la Mésie Supérieure I, Beograd 1976, 107–111.

69 Поповић И., *op. cit.*, 1994, сл. 8–8, сл. 9. 1–16, Т. VII, 1–4.

70 Поповић И., *op. cit.*, 1997, 17; Поповић И., *op. cit.*, 1996, тип I, варијанте 3, 4 и 4а.

71 Јовановић А., *op. cit.*, 40, кат. 26, сл. 70; Пешић Ј., *op. cit.*, кат. 9, 10.

72 Ruseva-Slokoska Lj., *op. cit.*, cat. 26–27.

73 Радуловић Л., Типолошка анализа наруквица са Виминацијума, *Гласник САД* 22, Београд 2006, 362–363, сл. 2 – VII/1; сл. 3 – VIII/1–2, а–д.

74 *Ibid.*, 365.

75 Спасић Д., *op. cit.* 1994, 82, цртеж 1; Спасић-Ђурић Д., *op. cit.*, 2002, сл. 32.

76 Marshall F. H., *op. cit.*, xliii–xliv; Поповић И., *op. cit.*, 1997, 16; Зотовић Љ., *op. cit.*, 233–238.

77 Поповић И., *op. cit.*, 1997, 17.

КАТАЛОГ

1. Минђуша, инв. бр. АА/2599 (сл. 1)
Златна жица; ливење, савијање
I–III век
Београд (Singidunum), случајни налаз; откуп
Висина: 17 mm, ширина: 10 mm, тежина: 0,50 g
Минђуша од златне жице кружног пресека, у облику једноставне алке. Једна страна се завршава већом отвореном петљом у облику малог латиничног слова S, а на другој страни је кукица.
Непубликовано

2. Минђуша, инв. бр. АА/1279 (сл. 2)
Златна жица; ливење, савијање, искуцавање
I–III век
Ритопек (Castra Tricornia), локалитет Водице, случајни налаз; откуп
Висина: 15 mm, ширина: 11 mm, тежина: 0,45 g
Једноставна алка од жице кружног пресека, која се на једном крају завршава петљом, а на другом кукицом. Петља је правоугаоног пресека, искуцана.
Непубликовано

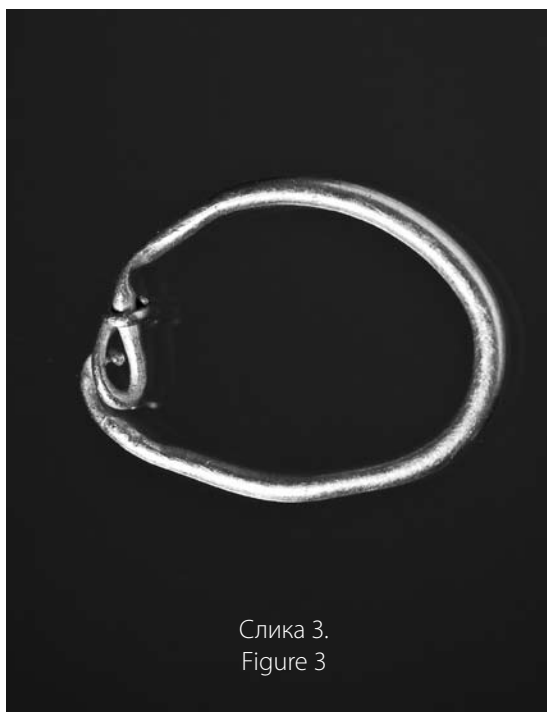
3. Минђуша, инв. бр. АА/1804 (сл. 3)
Златна жица; ливење, савијање
I–III век

Ритопек (Castra Tricornia), случајни налаз; откуп

Висина: 17 mm, ширина: 12 mm, тежина: 0,74 g

Једноставна овална алка од жице кружног пресека, која на једном крају има кукицу, а на другом петљу. На рамену карике, код петље, налази се намотана жица.

Публиковано: Бојовић Д., Римски накит, у: *Накит из збирки Музеја града Београда*, Београд 1981, кат. 127.

Слика 3.
Figure 3

Слика 4.
Figure 4

4. Минђуша, инв. бр. АА/847 (сл. 4)
Златна жица; ливење, савијање, искуцавање

I–III век

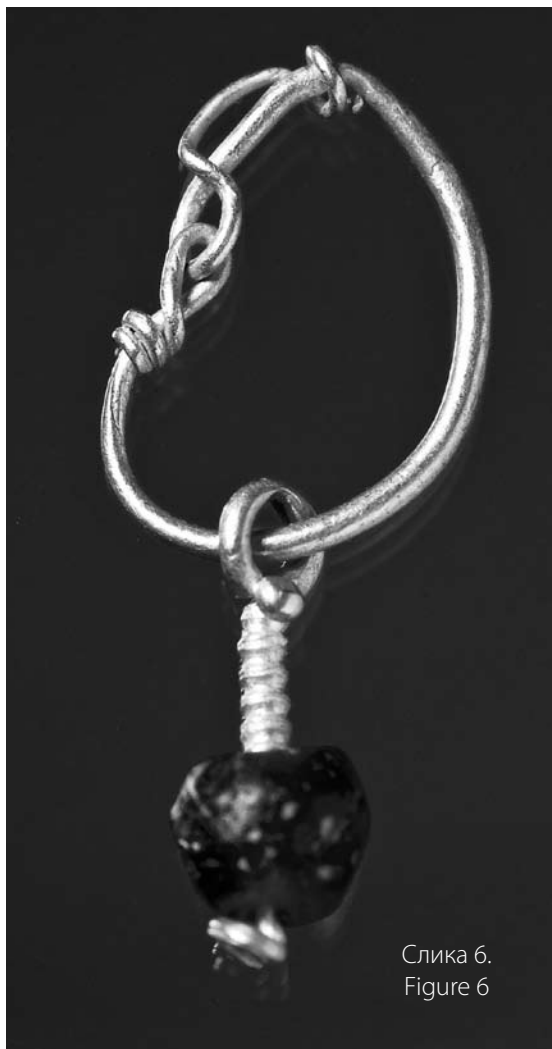
Ритопек (Castra Tricornia), локалитет Водице, случајни налаз; откуп

Очувана висина: 10 mm, очувана ширина: 6 mm, тежина: 0,70 g

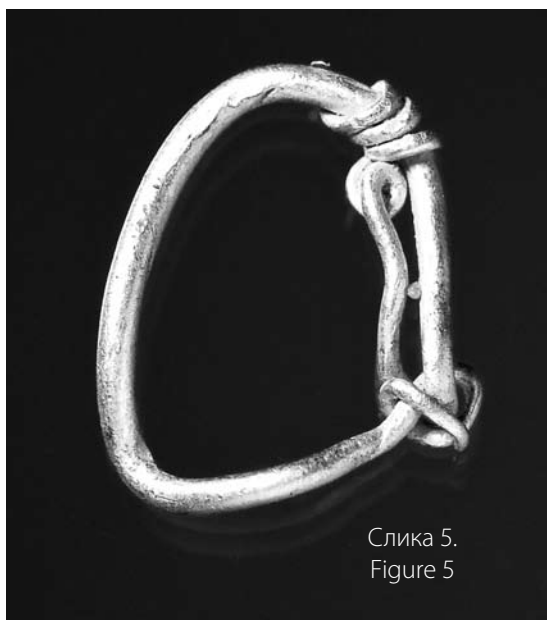
Три фрагмента наушнице израђене од жице кружног пресека. Један фрагмент је савијен у облику латиничног слова S, док је други читавом дужином искуцан и на једном крају завршен полукружном равном главицом. Трећи фрагмент представља део алке која се волуласто завршава увијеном жицом и спиралним намотајима на рамену карике.

Непубликовано

5. Минђуша, инв. бр. АА/2600 (сл. 5)
 Златна жица; ливење, савијање
 II–III век
 Београд (Singidunum), случајни налаз; откуп
 Висина: 11 mm, ширина: 13 mm, тежина: 0,44 g
 Жица је кружног пресека, савијена на крајевима који су провучени један кроз други, а на раменима су фиксирани спиралним навојима.
 Непубликовано

Слика 6.
Figure 6

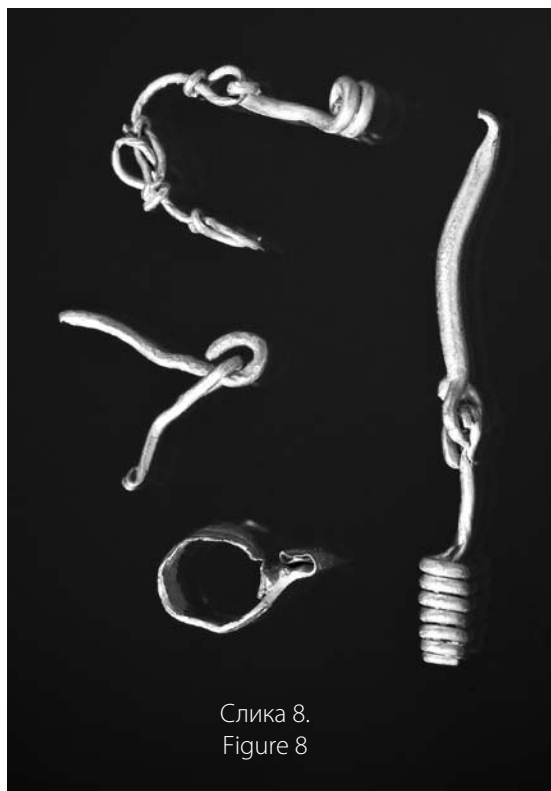
Слика 5.
Figure 5

6. Минђуша, инв. бр. АА/1287 (сл. 6)
 Златна жица, стаклена паста; ливење, искуцавање, савијање, урезивање
 II–III век
 Ритопек (Castra Tricornia), локалитет Водице, случајни налаз; откуп
 Висина: 28 mm, ширина: 10 mm, тежина: 1,09 g
 Карика минђуше од кружне жице, која се на једном крају завршава петљом и жицом навијеном на рамену. Други крај алке завршава се двоструком петљом и намотајем на рамену. Висећи привезак има алку од искуцане жице, док је сам висуљак од профилисане жице са псеудогранулацијом и завршава се минијатурном куглицом. На њега је навучена биконична јагода плаве боје.
 Публиковано: Бојовић Д., *op. cit.*, кат. 126, сл. 126.

7. Минђуша, инв. бр. АА/984 (сл. 7)
Златна жица; ливење, савијање,
урезивање
II–III век
Ритопек (Castra Tricornia), локалитет
Водице, случајни налаз; откуп
Висина висуљка: 22 mm, тежина: 0,53 g
Три фрагмента наушнице од жице
кружног пресека. Један фрагмент
је потпуно очуван и представља
висећи део који се на једном крају
завршава алком, а на другом крају
чворићем од савијене жице. Други
фрагмент је вероватно део алке од
кружне жице, док је трећи, од дебље
жице, израђен ливењем у техници
псеудогранулације.
Непубликовано

Слика 7.
Figure 7

Слика 8.
Figure 8

8. Минђуша, инв. бр. АА/1278 (сл. 8)
Златна жица, златни лим; ливење,
савијање, искуцавање
II–III век
Ритопек (Castra Tricornia), локалитет
Водице, случајни налаз; откуп
Очувана висина: 23 mm, тежина:
0,90 g
Четири фрагмента наушнице чија
је алка од жице кружног пресека, са
очуваном петљом и кукицом. Висећи
део такође је од жице кружног пре-
сека; на једном крају има петљу, док
је већом дужином око њега намота-
на жица. Сачуван је и део од плоча-
стог лима, савијеног у облику алке
са петљом.
Непубликовано

9. Минђуша, инв. бр. АА/4308 (сл. 9)
 Златна жица, бисер; ливење, савијање, бушење
 II–III век
 Салаковац (Viminacium), случајни налаз; откуп
 Висина: 23 mm, ширина: 14 mm, тежина: 0,96 g
 Мала минђуша од жице кружног пресека, на једном крају завршена петљом, а на другом крају омчом од савијене жице и низом спиралних намотаја на основну карику. На алку је окачен привезак који читавом дужином има спирално намотану жицу. На горњем крају висуљка је алка, а на viseћи део навучен је бисер, испод кога је жица савијена у чворић. Непубликовано

Слика 9.
Figure 9

Слика 10.
Figure 10

10. Минђуша, инв. бр. АА/1296 (сл. 10)
 Златна жица, бисер; ливење, савијање, бушење
 II–III век
 Ритопек (Castra Tricornia), локалитет Водице, случајни налаз; откуп
 Висина: 15 mm, ширина: 3 mm, тежина: 0,93 g
 Од наушнице је очуван само viseћи део од дебље жице кружног пресека, који се на једном крају завршава алком. Доњи део висуљка је од танке жице. На њу је навучен бисер, који придржава мала петља. Осим овог привеска, сачувано је још шест ситних златних фрагмената. Непубликовано

11. Минђуша, инв. бр. АА/4412
(сл. 11) Златна жица, кост; ливење,
урезивање, резање

II–III век

Непознато налазиште, можда око-
ли на Земуна (Taurinum); откуп

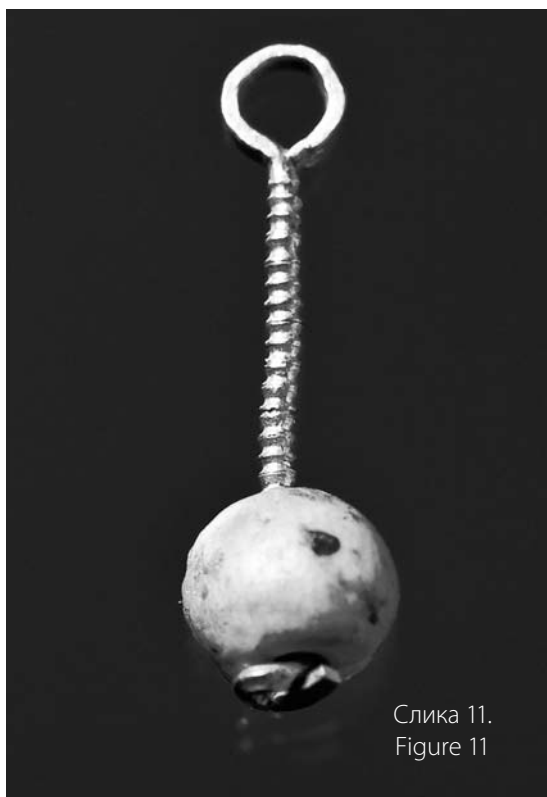
Очувана висина: 17 mm, тежина:
0,29 g

Очуван је само висећи део наушнице,
чији је почетак у облику кружне алке.
На жицу кружног пресека, украше-
ну низом уреза (псеудогранулација),
навучена је перла од углачане ко-
сти. Да би држао перлу, крај жице је
повијен.

Непубликовано

Слика 12.
Figure 12

Слика 11.
Figure 11

12. Минђуша, инв. бр. АА/4411 (сл. 12)
Златна жица, златни лим, полудра-
ги камен, бисер; ливење, урезивање,
резање, бушење

II–III век

Непознато налазиште, можда око-
ли на Земуна (Taurinum); откуп

Очувана висина: 21 mm, тежина:
0,57 g

Висећи део минђуше на врху има
кружну алку, а на крају жицу савијену
у чвор. На централном делу висуљка
налази се петоугаоно лежиште од
лима, у које је уметнут црвени, ку-
пасто засечен камен. На крају је зрно
бисера. Жица је украшена урезима,
техником псеудогранулације.

Непубликовано

13. Минђуша, инв. бр. АА/776 (сл. 13)
 Златна жица, бисер; ливење, савијање, бушење
 II–III век
 Ритопек (Castra Tricornia), случајни налаз; откуп
 Очувана висина: 33 mm, ширина: 12 mm, тежина: 1,21 g
 Комплетна минђуша израђена од жице кружног пресека, са кариком чији се један крај завршава у облику латиничног слова S. Други крај је у облику петље, са спирално намотаном жицом око алке. На петљу је прикачен привезак од дебље жице, са навученим бисером. На једном крају viseћи део се завршава петљом, а испод бисера је чвор од савијене жице. Изнад петље основне карике, на посебну танку жицу навучен је бисер, који је спиралним намотајем везан за основну карику.
 Публиковано: Бојовић Д., *op. cit.*, 84, кат. 121, сл. 121.

Слика 14.
Figure 14

Слика 13.
Figure 13

14. Минђуша, инв. бр. АА/2894 (сл. 14)
 Златна жица, полудраги камен; ливење, савијање, резање, бушење
 II–III век
 Земун (Taugunum), случајан налаз; откуп
 Висина: 32 mm, ширина: 8 mm, тежина: 0,86 g
 Једноставна карика кружног пресека, чији се један крај завршава омчастом петљом и спиралним намотајима на основну карику, а други има S завршетак. На петљу се надовезује привезак који се састоји од две повезане петље, а потом је прикачена перла од црвеног камена у облику полиедра. Осим овог основног привеска, очувана је још једна петља, са спирално намотаном жицом.
 Публиковано: Бојовић Д., *op. cit.*, 84, кат. 122.

15. Минђуша, инв. бр. АА/1181 (сл. 15)
Златна жица; ливење, савијање,
искуцавање
II–III век
Ритопек (Castra Tricornia), случајни
налаз; откуп
Очувана висина: 37 mm, ширина: 10
mm, тежина: 0,98 g
Фрагментована наушница са кари-
ком од дебље жице која је стањена
на крајевима. Једна страна се завр-
шава петљом за коју је закачена ал-
ка, а потом се надовезује део савијен
у облику осмице. Горњи део приве-
ска савијен је у петљу са спирално
навијеном жицом, а доњи део је у об-
лику петље од искуцане жице.
Непубликовано

16. Минђуша, инв. бр. АА/996 (сл. 16)
Златна жица; ливење, искуцавање,
урезивање, псеудогранулација
II–III век
Ритопек (Castra Tricornia), локалитет
Водице, случајни налаз; откуп
Очувана висина: 25 mm, тежина:
0,39 g
Очуван је део карике на који се качио
привезак у облику две петље, између
којих је спирално намотана жица.
Потом следи мањи део обликован
у виду осмице, на који се надовезује
висећи део. На горњем делу висуљак
има искуцану петљу, а затим сле-
ди профилисан вертикални део,
израђен у техници искуцавања.
Непубликовано

17. Минђуша, инв. бр. АА/775 (сл. 17)
Златна жица; ливење, савијање,
искуцавање
II–III век
Ритопек (Castra Tricornia), случајни
налаз; откуп
Очувана висина: 34 mm, тежина:
1,22 g
Од ове наушнице, односно њене
основне карике, очуван је мањи део,
који има изливену алку на крају. На
њу се надовезује жица савијена у
облику осмице. Потом следи жи-
ца савијена с обе стране, на коју се
наставља део завршен на оба краја у
облику алке. Горња алка је од иску-
цане жице, а између алки је спирал-
но увијена жица.
Непубликовано

Слика 17.
Figure 17

Slavica Krunic*

GOLDEN HOOP EARRINGS AND THEIR VARIANTS

Summary

The Antiquity Section of the Belgrade City Museum has in its collection a number of gold acquisitions. The earrings here discussed are chance finds, mostly from Ritopek. They have been typologically analyzed by Lj. Zotović and I. Popović and dated by analogy with the more or less precisely dated pieces.

The collection includes 17 hoop earrings and derived variants, described in detail in the catalogue. They come from Belgrade (Singidunum, cat. 1, 5); from the village of Ritopek (Castra Tricornia): the site of Vodice (cat. 2, 4, 6, 7, 8, 10, 16) or an unknown site (cat. 3, 13, 15, 17); three are chance finds from Zemun (Taurunum; cat. 11, 12, 14); and one is from Salakovac or Viminacium (cat. 9). This is a simple type of earrings, usually with a hook and loop fastener (cat. 1–5). Some had a gold wire pendant terminated by a pearl (cat. 9, 10, 12, 13), or a bead of semiprecious stone, or glass paste (cat. 6), or even bone (cat. 11). All have been classified into three basic types and several variants.

The first type occurs in a single example (cat. 1), but it has several variants. To be singled out is the hoop earring with one end forming a loop and the other bent to form a hook. One may distinguish the pieces with the loop formed by bending or shaped by forging (cat. 2). The third variant has one end in the form of a loop and the rest of the wire coiled round the hoop (cat. 3) or ending in a spirally twisted coil (cat. 4).

The second type of earrings is also in the form of a fastened hoop but the ends are crossed and twisted in opposite directions. One such piece (cat. 5), possibly a finger ring, is so fastened that the Hercules knot is formed. A variant of this type has a pendant (cat. 6), and it is distinctive in that one end of the hoop has two coils reminiscent of the Hercules knot.

The third type includes earrings with the above described basic loop from which a pendant is suspended (cat. 7–12). The pendants are diverse, a wire has the suspension loop at one end and terminates by a bead with one or more coils below to fix it. The first variant has a wire pendant tied into a knot at the lower end. The second variant has the suspended part threaded with a hammered sheet gold adornment (cat. 8). The third variant, with a loop at one end of the hoop and dense coils on its shoulder, has a pendant terminated by

* Belgrade City Museum

a pearl (cat. 9, 10). Some suspended parts are decorated with pseudo-granulation (cat. 6, 7, 11, 16), or coiled wire (cat. 8, 9). To this type belong two suspended parts, one threaded with a bone bead (cat. 11), the other, with a five-sided box-setting inlaid with a gem at the centre, is terminated by a pearl (cat. 12).

The fourth type includes earrings with S-shaped hoop at one end, the other being in the form of a ring from which a pendant is suspended (cat. 13, 14). One piece is adorned with wire threaded with a pearl, while the ends of the wire are twisted round the hoop (cat. 13). The other (cat. 14) has a suspended piece consisting of two connected loops terminated by a red polyhedral gemstone. Three suspended parts (cat. 15–17) have not been classified into any of the variants described. Their pendants are composite, and consist of several interconnected loops ending in a hammered loop (cat. 15), in a wire worked in the technique of pseudo-granulation (cat. 16), or a fragment of an earring (as it is described in the records entry, cat. 17) connected with a figure of eight wire. This, however, may be a necklace fragment.

Hoop earrings with their ends crossed and spirally coiled on the opposite shoulder occur in Danubian Serbia from the beginning of the second century in the forms described above (I and II). Such earrings are of eastern Mediterranean origin and become widespread in the interior of the Balkans as early as the first century BC. We can see that simple loop earrings are predominant (Type I), which is the simplest shape from the late first to the fourth century inclusive. Their manufacture was at its peak in the second and third centuries, and the variant with richer wire coils (II and III) is exclusive to the second and third centuries.

Types III and IV belong to the polychrome style increasingly popular from the mid second century (cat. 6, 9, 10, 11, 12, 13). This marked colour effect is characteristic of the second and third centuries and is introduced by settlers of Oriental origin. The trend in fashion requires ample adornments and hence the use of semiprecious stones, multicoloured glass paste and pearls. This style also draws origin from the eastern Mediterranean, and is brought by the strong wave of migration from the eastern to the Danubian provinces beginning in the mid second century and continuing throughout the third. This is confirmed by epigraphic monuments from Singidunum and the entire mining area of Mt Kosmaj.

The large number of finds from Viminacium suggests a local workshop whose products are observable from the end of the first and first half of the second century. This centre of manufacture has been attested by the discovery of a jeweller's anvil at the site of Čair. That the mining area of Kosmaj also had its goldsmith has been confirmed by the seal on a lead ingot. Products of both workshops can be traced from the end of the first or beginning of the second century. The earrings made in these centres belong

to the types and variants described above. There is no doubt that larger urban centres, such as Singidunum and Naissus, had their workshops too. Most forms of Roman gold jewellery draw their origin from the eastern Mediterranean. For that reason eastern Mediterranean influences prevail both in earrings and in necklaces of multicoloured beads. In the period of Roman colonization and consolidation, jewellery, earrings included, combined Hellenistic and autochthonous traditions.